

3. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. / АН СССР, Ин-т русского языка; редкол.: Ф. П. Филин [и др.]. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – Т.1 – 767 с.
4. *Виноградов, В. В.* Толковые словари русского языка / В. В. Виноградов // Избр. тр. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – С. 206–242.
5. Словарь русского языка: в 4 т. / АН СССР, Ин-т русского языка; гл. ред. А. П. Евгеньева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Рус. яз., 1981. – Т. 1. – 698 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т., 6 кн. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства; пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск: БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.
7. *Апресян, Ю. Д.* Исследования по семантике и лексикографии / Ю. Д. Апресян. – М.: Яз. слав. культур, 2009. – Т.1: Парадигматика. – 568 с.

К. П. Любецкая (Мінск)

ТЭРМІНАЛАГІЧНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ У БЕЛАРУСІ Ў КАНЦЫ ХХ–ПАЧАТКУ ХХІ СТ.

На сённяшні дзень задача аспектацыі айчыннага тэрміназнаўчага ведання, а таксама яго філіяцыі знаходзіцца ў самым пачатку вырашэння. Прадугледжваецца, што сістэматызацыя набыткаў у справе вывучэння спецыяльнай лексікі паспрыяе падагульненню наяўнага вопыту і фарміраванню ўяўлення аб стане распрацоўкі тэарэтычных пытанняў беларускай спецыяльнай лексікі. У сувязі з гэтым асноўная мэта артыкула прадугледжвае адлюстраванне вынікаў за перыяд 1990–2016 гг., што ў цэлым дазволіць інвентарызаваць наяўнае і паспрыяе вырашэнню далейшых перспектыв дзейнасці.

Характарызуючы **тэматычны** ахоп праведзеных даследаванняў у сферы вывучэння беларускай спецыяльнай лексікі, можна адзначыць, што напрыканцы ХХ – пачатку ХХІ ст. даследчыкі ў межах галіновага тэрміназнаўства скіроўваюць сваю ўвагу на вывучэнне такіх сфер, як: анатомія, батаніка, батанічная намяклатура, геалогія, грамадска-палітычная лексіка, граматыка, заалогія, лексіка народных промыслаў і рамёстваў, лексіка чыгуначнага транспарту, матэматыка, метэаралогія, найменні асобы паводле прафесійнай і тэрытарыяльнай прымет, рэлігійная лексіка, сельскагаспадарчая, тапанімічная, тэмпаральная лексіка, тэрміналогія аўтамабільнага транспарту, воднага транспарту, машынабудавання, тэрміналогія права, тэхнічная, сямейна-абрадавая тэрміналогія, фаўністычная, філасофская, энтамалагічная, юрыдычная.

У канцы ХХ – пачатку ХХІ ст. навукоўцы звярталіся таксама да асэнсавання гісторыі развіцця пэўных лексіка-семантычных груп: найменні адзення, абутку, галаўных убораў, упрыгажэнняў, матэрыялаў для вырабу

адзення, намінацыі беларускага вясельна-абрадавага жаночага касцюма, занальная лексіка ў найменнях з'яў жывой прыроды, найменні стравы і пітва, энтамалагічныя назвы, вытворча-прамысловыя тапанімічныя назвы, прадметная лексіка, намінацыі водных аб'ектаў, гідранімія і айканімія, тапанімія, тэмпаральная лексіка, назвы асоб па рамёству і прафесіі, назвы чалавека паводле знешняга выгляду, лексіка народных промыслаў і рамёстваў, структурна-семантычная характарыстыка найменняў асобы паводле прафесійнай і тэрытарыяльнай прымет, назвы асоб паводле дзейнасці, назоўнікі са значэннем асобы, лексіка цясларскага і сталарнага рамёстваў, семантычнае поле «адзенне», дзеясловы са значэннем інтэлектуальнай дзейнасці, метафарычная рэпрэзентацыя псіхалагічнай сферы чалавека, касмаганічная лексіка, апелатыўная лексіка з семантыкай персанальнасці, айконімы, суадносныя з назвамі расліннага свету, фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам, лексіка народнай медыцыны, лексіка хатняга жаночага рамяства, народная лексіка ткацтва, намінацыі адзення, паходжанне назваў адзення, назвы хлеба, канфесійная лексіка, дзеясловы эмацыйнага стану і пачуцця, лексіка і фразеалогія, што называюць міміку, жэсты, дзеясловы кагнітыўнай дзейнасці, ментальныя дзеясловы, лексіка памеру.

У межах **дыяхранічнага і гістарычнага** тэрміназнаўства навукоўцаў працягваюць даследаванні на матэрыяле старабеларускай мовы. Так, у заяўлены перыяд прааналізавана мінералагічная лексіка, музычная лексіка, лексемы спецыяльнага прызначэння ў «Трыбунале» (1586), тапанімія, рэлігійная лексіка, анатама-фізіялагічная і медыцынская лексіка, найменні адзення, галаўных убораў і матэрыялаў для іх вырабу ў помніках старабеларускай пісьменнасці, мова старабеларускай навукова-публіцыстычнай літаратуры, лексіка Статута Вялікага Княства Літоўскага (1588), мова беларускага перакладу «Хронікі» М. Стрыйкоўскага пачатку XVII ст., лексіка «Александрыі», мова палемічнай рэлігійнай літаратуры канца XVI ст., мова перакладу «Траянскай гісторыі» пачатку XVII ст., мова беларускай пісьменнасці ранняга перыяду (на матэрыяле Вісліцкага статута XV ст.).

Паколькі праблема беларускай спецыяльнай лексікі, вызначэння яе мовазнаўчай сутнасці застаецца пакуль канчаткова нявырашанай, **феномен спецыяльнай лексікі** стаў цэнтрам увагі лінгвістаў амаль ва ўсіх дысертацыйных і манаграфічных даследаваннях. Пры правядзенні даследаванняў навукоўцы вызначаюць сутнасць і аб'ём паняцця *тэрміналогія*. Пры размежаванні паняццяў *тэрмін* і *номен* сцвярджаецца, што паняцце *наменклатура* вузейшае за паняцце *тэрміналогія*. Навукоўцы прыходзяць да высновы, што наменклатуру можна лічыць складовай часткай тэрміналогіі.

Даволі стракатай з'яўляецца карціна, што прэзентуе **прыметы тэрміна**. Сярод найбольш часта ўзгаданых прымет можна назваць: дакладнасць, адназначнасць у межах пэўнай тэрмінагаліны, кароткасць, зручнасць утварэння ад яго вытворных, стылістычная і экспрэсіўная нейтральнасць, незалежнасць ад кантэксту, матываванасць, сістэмнасць, канвенцыйнасць. Сярод іншых патрабаванняў да тэрміна далучаюць таксама непажаданасць

наяўнасці морфаварыянтаў, плеанастычных варыянтаў, празмернасць інфармацыі, сінаніміі, аманіміі, дублетаў. Разам з тым навукоўцы прыходзяць да высновы, што не ўсе з пералічаных прымет з'яўляюцца значымымі для выпрацоўкі дэфініцыі тэрміна. Аўтарамі ўзняваюцца праблемы, што датычаць пытанняў **паняццйнай, сістэмнай арганізацыі спецыяльнай лексікі**.

Своеасаблівым сінтэзам большасці існуючых думак, якія часам могуць дапаўняць адна другую, з'яўляецца акрэсленне асноўных **лексіка-семантычных з'яў**, якія ўласцівы розным тэрмінасферам беларускай мовы. Традыцыйна пры гэтым разглядаюцца такія лексіка-семантычныя з'явы, як сінанімія, дублетнасць, варыянтнасць, полісемія, аманімія, антанімія, эмацыйна-экспрэсіўная нейтральнасць тэрмінаў.

Асобнай тэмай для вывучэння стала вызначэнне асаблівасцей функцыянавання **розных часцін мовы ў тэрміналогіі**. Традыцыйна адным з аспектаў вывучэння тэрмінасфер стала вызначэнне **крыніц, шляхоў і спосабаў фарміравання** беларускіх тэрмінаў.

Падчас **структурна-генетычнай** характарыстыкі тэрмінаў у даследаваннях беларускіх навукоўцаў прапануецца аналіз запазычвання лексікі іншамоўнага паходжання: спосабаў выкарыстання інтэрнацыянальных элементаў у тэрміналогіі, а менавіта: тэрміны з кампанентамі грэчаскага, лацінскага і рамана-германскага паходжання. Навукоўцамі разглядаюцца беларуская мова як лексічная база і папаўненне спецыяльнай лексікі за кошт уласных рэзерваў. Адным са шляхоў фарміравання фонда спецыяльнай лексікі стала тэрміналагізацыя агульнанародных і дыялектных слоў. Некаторыя з навукоўцаў прыходзяць да высновы, што пераважная частка тэрмінаў створана на базе беларускай нацыянальнай мовы. Запазычанне таксама аналізуецца як крыніца фарміравання беларускіх тэрмінаў.

Асобным аспектам вывучэння спецыяльнай лексікі стала апісанне **спосабаў яе ўтварэння і часавых межаў функцыянавання марфалагічных мадэлей**, што спрыяе, з аднаго боку, вызначэнню тыповых і прадуктыўных мадэлей, а з другога – акрэсленню мадэлей нерэгулярнага і непрадуктыўнага ўтварэння.

Структурны аспект вывучэння тэрмінаў арыентаваны традыцыйна на вылучэнне наступных тыпаў: тэрміны-словы, тэрміны-словазлучэнні, словы-сімвалы.

Праблема **асаблівасцей фарміравання** беларускай спецыяльнай лексікі неаднойчы цікавіла даследчыкаў, якія амаль адзінадушна выказваюць меркаванне аб тым, што фарміраванне беларускай спецыяльнай лексікі дэтэрмінавана ўзаемадзеяннем лінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў.

Пры вызначэнні відаў **эвалюцыі** беларускай тэрміналогіі вядзецца гаворка звычайна пра дзве формы: натуральнае фарміраванне і спецыяльную тэрміналагічную работу.

Неабходнасць **нармавання і ўпарадкавання** беларускай тэрміналогіі выспела ўжо даўно.

На думку навукоўцаў, што працавалі ў сферы супастаўляльнага тэрміназнаўства, патрэбна істотнае параўнальнае вывучэнне разнамоўных тэрмінасістэм. Перш за ўсё падобная праца спрыяе вызначэнню на фоне агульных гістарычных тэндэнцый адрозных структур і ўтварэнняў, асэнсаванню нацыянальных тэндэнцый развіцця тэрміналогіі.

Асобнай тэмай для асэнсавання сталі пытанні **тэрміналогіі ў дзяржаўных стандартах, міжнароднай каардынацыі і ўніфікацыі** тэрміналагічнай работы.

Пытанні асаблівасцей фарміравання **навуковага стылю** беларускай мовы разгледжаны ў працах В. П. Краснея (1998, 2011).

Такім чынам, аналіз распрацоўкі пытанняў спецыяльнай лексікі за апошнія 25 гадоў у Беларусі паказаў, што пэўны вопыт, бяспрэчна, назапашаны. На падставе вывучэння прац дысертацыйнага і манаграфічнага характару можна зрабіць высновы адносна актыўнасці гэтай дзейнасці і кола ўзнятых праблем. На працягу 90-х гг. XX ст. – пачатку XXI ст. асноўнымі аспектамі даследаванняў стала вывучэнне пытанняў гісторыі і сучаснага стану тэрміналогіі: тэорыя тэрміна, акрэсленне статуса тэрміна і яго семантыкі, узаемаадносіны тэрмінаў і нятэрмінаў, супастаўляльны аспект тэрміналагічных сістэм розных моў, праектаванне тэрміналогіі, тэорыя і практыка тэрміналагічнай тэрмінаграфіі, функцыянаванне і ўпарадкаванне тэрмінагалін, дзяржаўная стандартызацыя, міжнародная каардынацыя і ўніфікацыя, фарміраванне навуковага стылю. Рознааспектныя даследаванні скіраваны перадусім на вырашэнне комплексу тэарэтычных і прыкладных пытанняў. Адзначаныя кірункі вывучэння спецыяльнай лексікі на практыцы часта не маюць выразнага супрацьпастаўлення, а тэарэтычна-практычным даследаванням уласціва перакрываванне тэм і праблем. Мяркуюцца, што вырашэнне праблем айчыннага тэрміназнаўства паспрыяе далейшаму развіццю асобнага кірунка лінгвістычных даследаванняў – тэорыі тэрміназнаўства.

С. С. Мароз, М. С. Ржавуцкая (Мінск)

СРОДКІ ВЫРАЖЭННЯ ПАСЕСІЎНАСЦІ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ: ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫ ЎЗРОВЕНЬ

Пасесіўнасць – універсальная моўная катэгорыя, якая характарызуецца сістэмнасцю ў сваім выражэнні. У сучаснай беларускай літаратурнай мове функцыянальна-семантычная катэгорыя пасесіўнасці мае багаты сэнсавы змест і і разнастайныя сродкі яго перадачы.

Агульнавядома, што ўсе функцыянальна-семантычныя катэгорыі фарміруюцца сродкамі розных узроўняў моўнай сістэмы. Катэгорыя пасесіўнасці ў сучаснай беларускай літаратурнай мове ўключае ў свой арсенал лексіка-семантычныя, словаўтваральныя, марфема-марфалагічныя і сінтаксічныя сродкі, з якіх утвараюцца разнастайныя пасесіўныя канструкцыі, здольныя